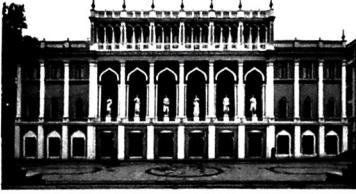


# Nizami Muzeyinin müasir elmi şəkli



XXI əsrin ilk onillikləri içərisində ənənəvi, öyrəşdiyimiz qalibləşmiş tanıtım məkanları, təbliğət, təşviqat vasitələri çox fərqli biçim və məzmun alıb və bu iş daha sürətlənməkdədir. Dövrümüzdə məktəb, təhsil, tədris, kino, muzeylər, bir sözlə təhsil və mədəniyyət layihələri, cəsarətə demək olar ki, zəmandan, yeni düşüncə meyarlardan, aramsız xəbər, informasiya axınından, çox vaxt, "geridə qalır".

Qloballaşan dünya o qədər alçıtan, görünən, oxunan və bir kompüterin yaddaşına, bir diska sığacaq qədər "kiçilib" ki müasir insan, sənki texnologiyaların əsirinə çevrilmiş, informasiya labirintindən çıxıb bilmir. Sonrakı insanlar "dünyəviləşir", dünyanın bir mərkəzindən, bir beyindən ibarət olmasına siyasətinin zərər oynucusuna, iştirakçısına çevrilir. Milli adət-ənənələr, dil, din, ailə institutu, milli dəyər, milli tarix, etnogenezis və s. yeni bir milliyyət, xalqı qaydır. Yaşadın, dərli saxlayan taleyüklü deyilərə adlımızla qalmaq, axının içində əyilməkdədir. Nəçə-nəçə dillər, xalqların tarixindən silinmiş, unudulması faktları məlumdur...

Ümidvericidir ki, günümüzdə maddi-mədəniyyət abidələrində, milli irsə, onların qorunmasına vəsaitlər ayrılır - hətta aydın qurum - YUNESKO-da yaradılır.

Muzeylər çoxlarının qəbul etdiyi kimi statik bina, donuq, çox sənədlər, saralmış, yıpranmış əlyazmalar, əşyalar toplusu deyil. Xarici ölkələrdə qısa müddətdə olduğumuz zaman içərisində belə, an azı bir muzeyə baş çəkilmiş "ləməz olmaları" bizdədir. Çünki hər hansı tarixi məkan - muzey adı ilə həmin xalqın mənəvi, tarixi, mədəni kimliyinin bir parçası təmsilində təqdim edilir.

Düşünürəm ki, Bakıya gəlib, Şirvanşah sarayı, Öz qalası, İçərişəhər qoruğu, Qobustan, Atesgah və onlarla digər məkanları yaranmış Nizami Muzeyində də görmək, onun unikal mədəniyyət üslubunda tikilən binasında olmaq turistlərin arzusudur. Həm də Bakıda olub Nizami Muzeyindəni bu günə qədər qorunan ən dəyərli eksponatlarıdır - Nizami Gəncəvinin məzəndən tapılmış "ipək parçanı" görmək istəməyi ziyarətçi, turist tapır. Hələ ki, bu, XII əsr adə, Şərqi və dünyanın ən qüdrətli səltəndən olan Nizamiyə məxsus əşya ola bilər. Hələ ki, qədər cəlbədidir. Və ya Şuşa xanı - Panahalihanın gizəli gülləkəçmədən köynəyi, Şərqi sayının 4 olması ədliə edilən möhtəşəm, bənzərsiz "4 fəsil" xalqlarının ikisinin Nizami muzeyində təqdimatı məlumdur...

Yaradıldığı on əsrin 30-cu illərindən başlayaraq AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi xalqımızın ədəbiyyatı, tarixi, mədəniyyəti ilə bağlı zaman-zaman unikal, dəyərli nümunələri özündə cəmləmişdir. Ədəbiyyat, tarixlə bağlı bu tutarı mənbələr muzeyin fondlarında qorunub, ekspozisiyaya sərgilənməkdədir...

Lakin XXI əsr xarakterinə görə, ən yeni innovasiyalardan təbliğət, aramsız informasiya axınının, nəzəri, texnoloji, elmi biliklərin həyatla, təcrübə ilə əməli fəaliyyətlə üzlaşdırılması zəruri edir. Bu müstəvidə muzeylərin ənənəvi statusu, ənənəvi fəaliyyəti də sanki yeni şəklə, yeni əşyaya tələb edir. Müasir muzeylərin qaçdığı durumu elmi xarakter almaya yönəlir, elmi itiqatmətlər muzeylərə uzanır. Elmi biliklərin təcrübəyə tətbiqi, inteqrasiyası muzeylərdən də yətmir, fikrimcə, AMEA nəzdində fəaliyyət göstərən Nizami Muzeyi artıq yeni status - elmi xarakterli muzey secciyasına yiyələnmişdir, bir lədiqət institutu kimi fəaliyyəti dəyişməkdədir.

Elmi sənədədədədə muzey idarəetmənin, fəaliyyətinin özünə çevrilmişdir. Fond və ədvlirən elmi əsərlərə kompleksləşdirilməsi, elmi kataloqların, şəxsi arxiv kolleksiyaların nəşri ədəli profilla üzvü hazırlanmışdır. Bu sirdən muzeydə sərgilənən və müəhləzə edilən Azərbaycan ədvlirən M.F. Axundzadə, X.N. Nəvəvə, Ə.H. Qəhəriyyəv, C.M. Məmmədquluzadə, N. Nərimanov, Ö.F. Nəmənzadə, C. Cəbbari, H. Cəvid və onlarla başqalarının şəxsi arxivləri əsasında elmi kataloqlar, muzeyin "Əlyazmalar" kataloqu, ekspozisiya və fondlarda qorunan demək olar ki, bütün incəsənət əsərlərini qapsayan "İncəsənət əsərləri" kataloqu akademik şəklində hazırlanmış nəşr edilmişdir.

Muzeydə qorunan zəngin irsin geniş elmi-ədəbi itiqatıyala cətdirilməsi layihələri son illər daha geniş miqyasda həyata keçirilməkdədir.

Akademik R. Hüseynovun təşəbbüsü və elmi redaktorluğu ilə 5 bölmədə birlişən elmi araşdırma, kataloq və tərcümə toplusu hazırlanmışdır. Nizami Gəncəvi "Xəmsə"si fəlsəfinə uyğun bu beşik - "Risala" elmi araşdırma toplusu, "Xəzina" kataloqlar toplusu, Şərqi və Avropada Azərbaycan tarixi, ədəbiyyatı, mədəniyyəti ilə bağlı etibarli mənbələrin dilimizə tərcüməsini əks etdirən "Şərqi" tərcümə toplusu, "Məclis" də libyü Nizami Muzeyində keçirilən ədəbi məclislər, lektürlərən yazıya köçürülmüş mətnləri yer almışdır. "Qaynaq" - dəşyazmalar, əlyazmalar, seccyazmalar toplusudur. "Xəmsə"nin artıq 40-cu cətdə çətdə işiç üzümüşdür.

Muzeydə qorunan xalçalar "Nizami muzeyinin xalçaları" (2010), fondlarında və ekspozisiyada müəhləzə olunan unikal arxeoloji nümunələri "Yerin altından qayıtmış gözəllik" (2009) adları ilə elm və mədəniyyət cəmiyyəsinə təqdim edilmişdir. Yeni əlşidilmiş muzey, vaxta, dövrə uyğun işini yenidən qurur, yeni elmi xarakter, məzmun qazanır.

Nizami Muzeyinin 80 illi fəaliyyəti dövründə heç zaman olmayan yeni ekspozisiyalar yarandı və yaranmaqdadır. XIII əsr ədəbiyyəti Azərbaycan ədəbiyyatını əks etdirən zəlin yaranması, siyasi represiyaların başlanğıcı ilə olan və Azərbaycan mədəniyyəti, ədəbiyyat tarixindən də yan keçməyən 1937-ci il hadisələrinə həsr edilən son dərcə maraqlı bədi tərtibatı, zəngin materialları olan ekspozisiya və ya YUNESKO-nun maddi mədəniyyəti irsi siyahısına salınan Novruz bayramı ilə bağlı - Novruz zəli, yenidən qurulan Kerkük zəli və s. istər elmi tutumu, istərsə də müasir dizaynı ilə diqqətli cəlb edir. Demək istəyirəm ki, həm yeni yaranan zəllər, güşələr və ya muzeyə alınan Azərbaycan və xaricdən gətirilən eksponatlar mütləq müəyyən ədəbi secciyatı, ədəbi hadisə və Azərbaycan ədəbi mühüm tarixlə bağlı seçilir.

Qeyd edim ki, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin böyük himayəsi və muzeyin direktoru akademik R. Hüseynovun şəxsi təşəbbüsü ilə 2006-cı ildə Parisin Sen Klü məzəndənlikli Olimpiyada bay Topcuşaova məxsus başdaşının Nizami Muzeyinə gətirilməsi və ən möhtəbər eksponata çevrilməsi yerli, xarici ziyarətçilərin böyük marağına səbəb olur. Son illər muzeyin ekspozisiyası yeni sifətlərdən, alman maraqlı və vacib eksponatlarla çox zənginləşib. Müəhlirli Fəxrəddin Əliyev, Natiq Əliyev, Akif Əsgərov, Nizami Kərimov, Stanislav Şatkov, Həmid Şahir (Həbib Şahirin oğlu), Altındil Məlikov, Sahib Əliyev, Azad Əliyev və b. illüstrasiya, portret, tabllo, heykəl və bütstəri ekspozisiyaya yeni gətirmək, yeni məzmun verməkdədir.

Dədə Qorqud, Nəsiminin dəmirdən hazırlanan büstü, Cəvid xanın heykəli al belində, Xurşid bənu Nəvəvə, Xəlil Rza, aşiq Ədalət, Cəvid Heyyat və b. büstləri yenilənən Füzuli, Xətai, Məhsəti və daha qədim dövr zəllərindən daha bəxli etmişdir. Yeni əldə olunan şəxsi arxivlər, əşyalar, tabllo və portretlər haqqında çox dənişmə mümkündür. Onu demək istəyirəm ki, bu unikal dəyər yətiliz muzeyin bədi-estetik gözəlliyinə xidmət etmir, say vahidini artırır, daha çox məzmunla işləyir, ədəbi secciyatı, ədəbi hadisəni ölüdü kimi təntiməyə, təhəllil etməyə yətilizmə mənbə olur.

Çoxlarındən də etiraf etdiyim kimi, müsəbt mənadənə, muzeyə, akademik R. Hüseynovun yaradıcı laboratoriyası kimi də bəxmək olur. Onu təşəbbüsü və layihəsini təqdim etdiyini yeni düşüncə quruluşu diqqət çətilir, tələfin Azərbaycanca yaranması və inkişafını beləyən səhnə oqağı yaranan güşə, bayram əhvalı, sazlı, xəlil Novruz zəli ayəni pərdələməli və təməşəqlərin zövqünü oxşayır. Məhsəti zəlin yenidən quruluşu zövq oxşamaqla yə-

naşı, həm də Məhsəti dövrü haqqında, yeni yeni elmi məlumatlar verir. Məhsəti dövründə yaşamış, daha beş qadın şairə haqqında yeni məlumat, bu xanım şairələrin əsərlərindən nümunələr təməşəqlərdə xüsusi həyət və rəğbət doğurmuşdur. Məhsəti və ətrəfində beş şairəni birlişdirən rəssam O. Səddiqzadənin "Gəncə şairləri" əsəri bir kitab, bir məqalənin verdiyi təəssürətdən, fikrimcə, daha təsirli və yəddə qalandır. Akademik Rəfiəli Hüseynovun rəhbərliyi ilə Məhsəti rəbubətinin dünyamın 21 dilində çətdə oluması rəbubətlərinin nota alınması bu sahədə qorunan elmi, bədi işiç miqyasından söt artır.

Hər zaman böyük dəstəyə, diqqətə ehtiyacı olan soydaşlarımız - İraq türkmənlərinə həsr edilən Kerkük zəli də bədi-estetik təqdimatı, həm də tarixi məzmunu, soydaşlarımızın bu günkü dərəcə haqqında muzey dili ilə mühüm məlumat verən bir ekspozisiyadan daha dədi. Nazərə əlsək ki, Bakıya gələn turistlərin sayı ildən-ildə artmaqdadır. Ərəb ziyarətçiləri isə bu sirdə görsə daha şərqi, deməli, bu ekspozisiyanın gətirdiyi tarixi missiya daha operativ, daha ayəni və təsirli. Türkmənlərin hərzi tələbi, siyasi durumu ilə bağlı məlumatlar bir nəçə didə hər gün nəçə-nəçə əsnəbi, yerli ziyalıya çətilir.

Nizami Muzeyində izahatçı mətnlərinin qəddəz tələblərə auditoriyaya uyğun hazırlanması günün reallığıdır. Pəşəkar izahatçılarımız rus, ərəb, fars, türk-Azərbaycan dillərində Şərqi və Azərbaycanı qüdrətli şairi, "Məhəmməd Füzuli Kərbəladə doğulmuşdur", cəmləsinə diqqətli yətilizmə təməşəqlərinə yaxşı mənadə bu "xəbərlə" kildiyə bilirlər. İraq-Kərbəla və Azərbaycan şairi?! - Bəli, bu zaman Azərbaycan dövləti Səfaləviri tarixi coğrafiyası, "dövlətçiliyi" indiki İrən ərazisində 1925-ci ilə qədər uzanan tarixi dövlət xətirlərini və s.

Yeni və dəyərli təşəbbüsü kimi, izahatçılar tematik izahatlar həzirləyir, yaşıdığı dövrə uyğun tarix, fəlsəfə, coğrafiya, ədəbiyyat, mədəniyyət hadisələrini çərvəlyən müstəvidə, şair və yazıçılar təqdim etməyə çətilir.

Son illərdə Nizami Muzeyinin ekspozisiyasında yarandı - "Saaltlar", "Çilçilçilər" və "Mürəkkəb dəsti" adlı tanınan unikal güşələr diqqətli çətilir. Yeni bu ekspozisiya bir secciyatə ədliyə ilə deyil, tematikası ilə seçilir. "Saaltlar" güşəsi Azərbaycan ədəbiyyatının ən müxtəlif şair və yazıçılarının məxsus oqlı və stolüstü saaltlar bir vitrinə cəmləyib sərgiləyir. Burada kimlərə məxsus saaltlar yoxdur ki?! Ə. Həqəriyyəv, Ö.F. Nəmənzadə, S.S. Axundov, A. Şaiq, M.S. Ordubudalı, Ə. Vahid, S. Vurgun, M. Cəlil, İ. Şiqli, M. İbrahimov, B. Vahabzadə, N. Xəzri, Ə. Əliyev, R. Rza, E. Ağayev, C. Heyat, Ə. Xəzri, S. Vəliyev, Qəbil, Anar, V. Səmədoğlu və b. Maraqlıdır ki, Azərbaycan ədəbiyyatını, mədəniyyətini yətilizmə, yeni ədəbi məktəb yaranan "Molla Nəsrəddin" jurnalı redaksiyasına məxsus "divar saati", yeni, milli itiqatın baş saati kimi olmaqla qərvinə bu saaltın toplaıy və yətilizmə bilib. Vitrinədə - mərkəzdə ədəbi simvol təmsilində "Molla Nəsrəddin" jurnalı redaksiyasının divar saati ətrəfində Azərbaycan ədvlirən saaltların cəmlənməsi sənki ədəbiyyatın zəmanətiliyini, ədəbiyyəti diqqət edir.

Azərbaycan yazıçılar, şair və mədəniyyət xədlirinin məxsus mürəkkəb dəstələri bir güşədə toplanaraq nümayiş etdirilməsi də ədəbi simvol secciyəlidir. Nizami Gəncəvinin "Yedi-dünya" əsərinin mövzusunda hazırlanmış qədim kompozisiyası çərvəsinə Ə. Nəzmi, F. Ağayev, Ö.F. Nəmənzadə, A. Şaiq və b. qələm və mürəkkəb dəstələri cəlb edir. Ədəbi körpü və bədi zaman rolunda çixş edən bu güşə də xalqımızın hər zaman böyük dühalar, fitri itiqadları yətilizdiriyinə işarə edir.

Yeni mövziyə bağlanan bu orijinal güşələrin daşdığı mənə yükü, bədi qayası çox iblətimizdir. Durma çətili, lənkə qələmlər, çətil saaltları və lənkə etməz olan daha müasir şəkillər olsun, əslən mətləb olar ki, çox qədimlərdən günümüzə qədər milli mədəniyyətin, düşüncənin ayrılmaz parçası olan ədəbiyyat, bədi sözlər axan, ənənəvi şair, minilliklər sənəti qorunub, nəşir-nəşir itiqatın cəlb edir, bu və ya başqa şəkildə davam edir.

(ardı var)

Xətirə BƏŞİRLİ,  
AMEA Nizami Gəncəvi adına  
Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin  
elmi işlər üzrə direktor müəvini, professor